

„A románok Kaliforniája”: a román határ kiterjesztése Észak-Dobrudzsában 1878–1913

Constantin Iordachi

A tanulmány Észak-Dobrudzsa Romániába való integrációját elemzi, amelyet a román történetírás rendszerint az egységes román nemzetállam létrehozásának – Havasalföld és Moldva 1859-es egyesülését követő – második lépéseként ünnepel. (Lásd Bitoleanu és Rădulescu 1979: 284; Bitoleanu és Dumitraşcu 1967: 885; Stanciu és Ciorbea 1980: 405–423). Ebből a szemszögből nézve a román politikai elit Dobrudzsában használt asszimilációs mechanizmusai előrevetítették azt az összetettebb és nehezebb közigazgatási egyesítést és kulturális egységesítést, amely a két világháború között ment végbe Nagy-Romániában. Mindazonáltal, míg a Nagy-Romániában végbement nemzeti konszolidációt nemrégiben egy átfogó, nem teleologikus elméleti nézőpontokból végzett kutatásnak vetették alá (lásd Livezeanu 1995), addig Dobrudzsa asszimilációjának kérdése csak igen korlátozott figyelmet kapott. A tartomány egyéni jellegzetességei ellenére a legújabb kori román történelmet tárgyaló munkák Dobrudzsát nem különböztetik meg a Régi Királyság területeitől. Ráadásul egy olyan időszakban, amikor a történetírás fontos szerepet játszott Kelet-Közép-Európa nemzetépítési folyamataiban, a román és bolgár történelmi munkák többsége szinte egybehangzóan saját országuk tartományhoz fűződő jogának az „érvényességére” koncentrált. Így, miközben lényegében egy primordialisista és lokálpatrióta történelmi diskurzust hoztak létre, elmulasztották feltárni Dobrudzsa Romániába asszimilálásának jelentős vonásait.¹

Jelen tanulmány azt kívánja bemutatni, hogy Észak-Dobrudzsa egyfajta „belső Amerikaként” szolgált Románia számára – olyan dinamikus határvidékként, amely hozzájárult a nemzetgazdaság és az etnikai határok kiterjesztéséhez.² A tartomány Romániába történő integrálása a „belső gyarmatosítás” mintáját követte: Dobrudzsa beolvasztásának meggyorsítására a román politikai elit egy három elemből – az *etnikai gyarmatosításból*, a *kulturális egységesítésből* és a *gazdasági modernizációból* – álló mechanizmust dolgozott ki.³ A mechanizmus lényege az állampolgárságra vonatkozó törvényke-

1 A történetírásnak a kelet-közép-európai nemzetállamok építésében játszott központi szerepéről lásd: Seton-Watson (1922).

2 Fernand Braudel (1972) Nyugat-Európa területi és demográfiai terjeszkedését leíró metaforáját alkalmazom.

3 Hechter (1986) írását követve, a belső gyarmatosítás áttételesebb és kitágított meghatározását alkalmazom a főváros és a periféria közti tekintély és a forráselosztás egyoldalú mintájának jelölésére, de a fogalom nem kizárólag a latin-amerikai, afrikai és ázsiai európai gyarmatok szerveződésére volt jellemző, hanem az európai államokon belüli fejlődésre is.

zés volt: Romániával történt formális egyesítése ellenére Észak-Dobrudzsát egy *különálló közigazgatási rendszer* irányításának rendelték alá 1878 és 1913 között. Ez a státus azt jelentette, hogy a dobрудzsaiak „helyi” állampolgárok voltak: a tartományon kívül nem vehettek részt a politikában, és nem szerezhettek földtulajdont. Ugyanakkor a román állampolgárságot a *ius sanguinis* elv alapján rendező törvénykezés széles körű pánromán bevándorlási lehetőségeket biztosított Dobrudzsába.

Az elemzés középpontjában a román politikai elit Dobrudzsában alkalmazott asszimilációs mechanizmusa áll. Az első rész a Dobrudzsáról kialakított román nacionalista diskurzust és a tartomány integrációjának az állampolgársággal és tulajdonnal kapcsolatos törvénykezésre gyakorolt hatását mutatja be. A második rész azt vizsgálja, hogyan integrálták Dobrudzsát Romániába a közigazgatás, az etnikai gyarmatosítás és a kulturális egységesítés szintjén. Különleges figyelmet kapnak az állampolgárságról szóló törvénykezésnek a tartomány Romániába történő asszimilációjára gyakorolt hatásai, elsősorban az erdélyi pásztorok, a mocanok (ejtsd „mokán”) dobрудzsai bevándorlásának példáján keresztül. A harmadik rész a nemzeti konszolidáció és a modernizáció összefüggéseit, valamint azok mellékhatásait tárja fel, vagyis az Észak-Dobrudzsára irányuló erőteljes bukaresti centralizáció és a regionalista tendenciák viszonyát. A negyedik rész a Dobrudzsában élők politikai emancipációját vizsgálja. Az összefoglalás a tartományban zajló nemzet- és államépítés néhány különleges jellemzőjére világít rá, hogy Észak-Dobrudzsza első világháború előtti asszimilációjának esettanulmánya kiegészíthesse az 1918 utáni Nagy-Romániában lezajlott összetettebb és problémásabb közigazgatási integrációról és kulturális egységesítésről alkotott képet.

Az írás elméleti háttéréül a nemzetállam és az állampolgárság tanulmányozásának újabb, neoweberiánus megközelítése szolgál (lásd Glazer és Moynihan 1970; Cohen 1981; Brubaker 1992). Max Weber a társadalmi viszonyok két fő formáját, a nyitottat és a zártat különböztette meg (Weber 1987: 68–71). A nemzeti állampolgárságot tipikus zárt társadalmi viszonyként határozta meg, mivel nézete szerint a nemzetállamok az állampolgárságot arra használják, hogy „törvényes rendet” hozzanak létre, „monopóliumokkal korlátozza a versenyt”, és az állampolgárok tömegét „törvényesen privilegizált csoportokká” alakítja át (Weber 1992, II: 39). Így az állampolgárság a társadalmi tagolódás hatékony eszközeként nyíltabb/zártabb dimenziót kap, és ez világunkat az „állampolgárok kötöttebb és zártabb nemzeti közösségeinek” mozaikjává alakítja át (Brubaker 1992: 5). Weber nyílt/zárt társadalmi viszonyainak megfogalmazására építve, Rogers Brubaker az állampolgári státusba ágyazott kizárás főbb formáiként *a)* az államközi szinten szabályozott területi kizárást, és *b)* az állam belügyének tekintett „belső kizárást” azonosította (lásd a *Citizenship as Social Closure* című fejezetet, Brubaker 1992: 21–34). A területi kizárás főleg a határokat illető törvénykezéssel kapcsolatos, a belső kizárás azonban számtalan variációt foglal magában. Ezek a választásokon való részvételből, a katonai szolgálat alól, az állampolgárság megszerzéséből való „rutinszerű” vagy „természetesnek vett” kizárástól a specifikusabb állami politikáig, a különböző társadalmi-politikai csoportok biztonságáig, politikai, sőt anyagi érdekeinek szabályozásáig terjedhetnek. Erre alapozva vontta le Brubaker azt a következtetést, hogy „az állampolgárság a kizárásnak egyszerre eszköze és tárgya” (Brubaker 1992: 23).

Belső orientalizmus: Észak-Dobrudzsa integrálása Romániába

Egy ottomán birodalmi örökség: Dobrudzsa, a föld és a nép

Dobrudzsa – a Balkán-félsziget északi csúcsában, a Duna alsó folyása és a Fekete-tenger között elhelyezkedő történelmi tartomány – földrajzát tekintve egyéni jelleggel bír. A tartomány közepét alkotó száraz sztyeppéket keletről hosszú tengerpart, északról a hatalmas Duna-delta, nyugatról a termékeny Duna-part és délről a bolgár szárazföld övezi – egy széles földszávot, egyfajta „derékban szűkített, szabálytalan téglalapot” hozva létre (Farmborough 1924). Ez az előnyös geopolitikai elhelyezkedés magyarázza Dobrudzsa viharos történelmét: az eurázsiai sztyeppék demográfiai gyűjtőmedencéje és a mediterrán világ közötti átjárást biztosító folyosóként számtalan nép bevándorlásának volt tanúja. Az ottomán birodalom határvidékeként és Délkelet-Európa egyik legfejlettebb katonai bázisaként a tartomány intenzív ottomán katonai gyarmatosítás célpontja lett: a Krím déli részéről és Kis-Ázsiából származó török és tatár lakosság betelepítése a középkorban Dobrudzsát iszlám területté alakította át. A tizennyolcadik és a tizenkilencedik század folyamán a tartomány demográfiaiban egy még nagyobb területtel állt kapcsolatban: számos román paraszt vándorolt be Havasalföld síkságairól, bolgárok a Balkán hegyeiből és Dél-Besszarábiából, kozákok a Dnyeper deltájából, lipovánok Közép-Oroszországból, német gyarmatosítók Dél-Oroszországból. Ennek következtében Dobrudzsa etnikailag nagyon összetetté vált: a Duna deltáját szláv halászok lakták; a városokat főleg olasz, zsidó, görög és örmény kereskedők; északon a bolgárok, középen és délen a törökök és a tatárok voltak túlsúlyban, a Duna jobb partját pedig románok népesítették be.

A katonai események tovább fokozták ezt az etnikai sokszínűséget. Dobrudzsa az ottomán katonai rendszer fontos része volt: védte a Konstantinápolyba vezető utat, biztosította a krími tatárokkal való összeköttetést, és innen felügyelték a románok lakta vidéket. Stratégiai jelentősége miatt a tartomány állandó csataterrré vált az orosz–török háborúk (1767–1878) során. A háború közigazgatási anarchiához és a népesség számának jelentős ingadozásához vezetett: 1828 és 1878 között a muszlimok több mint hatszor vándoroltak ki, majd tértek ismét vissza Dobrudzsába. A pusztító 1828–29-es háború következtében Dobrudzsa lakóinak száma 40 000 főre csökkent, 1850-re pedig 100 000 főre nőtt (*The Encyclopedia of Islam*, 1965: 613). A krími háború (1850–1853) után Dobrudzsát újra több mint 100 000 krími tatár és Kubánból, illetve a Kaukázusból érkező cserkesz népesítette be. Végül az 1877–78-as háború nyomán jelentős számú muszlim lakosság, becslések szerint mintegy 90 000 ember hagyta el a tartományt.⁴ Román források szerint 1879-ben a tartomány három fő etnikai csoportja a román (31 177 fő), a bolgár (28 715 fő), valamint a török-tatár (32 033 fő) volt a 106 943 fős lélekszámon belül (*Statistica din România*, 1879: 3).

1878 után Dobrudzsának a multikulturális birodalmi örökségről egy nemzetállam egységesítő rendjére kellett váltania. A Berlini Szerződés (1878. július) szerint a tartományt Románia és Bulgária között osztották fel: Romániának jutott a nagyobb Észak-

⁴ A muszlim népességre vonatkozó adatok jelentősen különböznek egymástól: Abdolonyme Ubicini 1879-ben 134 662 dobрудzsai muszlimot és 87 900 keresztényt becsült művében (Ubicini 1879: 246), míg Lorenz (1880) csak 56 000 muszlimot és 54 726 keresztényt említ (lásd Dobrogea: Cincizeci de ani 1928).

Dobruzsza (15 536 km²) – más néven Régi Dobruzsza –, Bulgáriának pedig a kisebb Dél-Dobruzsza (7609 km²) – más néven Új-Dobruzsza vagy Kadriláter. Ezt követően Dobruzsza egy kielezett román–bolgár területi konfliktus színterévé vált: a tartomány területén mindkét állam lázas terjeszkedésbe és határkijelölésbe fogott.⁵

*Hogyan vált egy végzetes adomány ősi román földdé?
Dobruzsza és a mítoszteremtés folyamata a román nacionalista diskurzusban*

Romániával való egyesítésekor Dobruzsza sajátos ottomán örökséggel rendelkezett. Ez leginkább demográfiájában mutatkozott meg, hiszen etnikailag Európa egyik legösszetettebb népessége lakta: törökök, tatárok, románok, bolgárok, oroszok, görögök, örmények, szerbek, zsidók, németek, olaszok, albánok, arabok stb.⁶ Ezt a vonását sok utazó és tudós is megjegyezte: a tartományt „*un bariolage ethnique*”-nek (de Martonne 1918: 78), „különleges rasszmozaiknak”, „az összehasonlító etnográfia csodálatos laboratóriumának” (Pittard 1917: 278–279), „miniatűr Keletnek, az összes ott élő nép ötvözetével” (Eminescu 1989, X: 97), és „etnikai Bábelnek” (Şandru 1946: 7) is nevezték. A tartomány sokszínű etnikai összetétele ellentmondott a román állam *ius sanguinis* elvén alapuló, állampolgárságot szabályozó politikájának. Számos román politikus azon aggodalmának adott hangot, hogy a tartomány külföldi lakossága megbonthatja „Románia latinitásának homogenitását”. A nacionalisták nyugtalanságát a Dobruzsza-ban található sokféle vallási kultusz is fokozta – a tartomány „az összes vallás mikrokozmoszának”⁷ számított –: az ortodox keresztény románok, bolgárok és görögök mellett számos muszlim, zsidó és orosz óortodox hívő (lipován), továbbá katolikusok és protestánsok is éltek ott. Romániában az ortodox keresztény többség léte, valamint a fejedelemségek és az ottomán birodalom közötti régi szerződések – a „*kapitulációk*”, amelyek megtiltották az iszlám vallás gyakorlását a román területeken – kedveztek a román nemzeti identitás és a kereszténység jogi társításának. Így az 1866-os alkotmány 7. cikkelye szerint „csak keresztény külföldiek kaphatnak állampolgárságot”.⁸ A következő időszakban számos román politikus emelt szót a vallási türelemért arra hivatkozva, hogy a román katolikusok és protestánsok a nemzeti közösség nélkülözhetetlen részét képezik. Számos nacionalista érvelésében azonban egy „román zsidó” vagy egy „román muszlim” „inherens ellentmondás” volt, amely aláásta a román keresztény államot. Ezt az ellentmondást Dobruzsza annexálása után egy évvel részben megszüntették: a román alkotmány 7. cikkelyének módosítása a nem keresztény vallásúak számára is lehetővé tette az állampolgárságért való folyamodását és annak egyéni elbírálását a parlamentben (1879). Dobruzsza megszerzése nem keresztény polgárok új kategóriáját hozta létre, azokét, akik a román állampolgárságot nem születési alapon, hanem az annektálás révén kapták. Az annektálással a román állam kötelezte magát ar-

5 Dobruzsza sokban hasonlít a francia–spanyol határvidékre (Sahlins 1993).

6 A Balkán ottomán örökségének legátfogóbb leírását lásd Todorova (1997: 161–183). Todorova kezdeményezte az ottomán örökség konceptualizálását, hogy az a Balkán új elméleti megközelítésének alapja lehessen, és így megteremtődjék a régióról szóló tudományos diskurzusban a hiányzó „antirészecske”.

7 Kogălniceanu említi, hogy I. Károly román király a tartományban tett első látogatása során részt vett a tizenhárom vallási közösség *Te Deum*-án (Kogălniceanu 1974 V/I: 287).

8 Az 1866-os Alkotmányról lásd: „*Constituția din 1866*”. Muraru és Iancu (1995: 32).

Úra, hogy az ország politikai intézményeiben képviseletet biztosít és védelmet nyújt nem keresztény polgárainak, valamint biztosítja a feltételeket vallásuk gyakorlásához.

A fent említett okok miatt Dobruzsza Romániához csatolása bonyolult diplomáciai és belpolitikai epizódot jelentett: W. Gladstone szerint a tartomány „egy kelletlenül átadott és vonakodva fogadott adomány” volt (Constantinesco 1998: 150). Dobruzsza sorsa kezdetben a Dél-Besszarábia területéért folytatott versengéssel fonódott össze, amelyet a Párizsi Kongresszus (1856) határozata elvett Oroszországtól, és Moldvának juttatott. Dél-Besszarábia visszaszerzése az orosz diplomácia célpontjává vált, főleg a Keleti Válság (1875–1878) során. Az 1878. március 3-án Oroszország és Törökország között megkötött San Stefanó-i Szerződés rendelkezése alapján Törökországnak Dobruzsát és a Duna deltáját át kellett adnia Oroszországnak, míg az fenntartotta a jogát arra, hogy elcserélje ezeket a tartományokat a romániai Dél-Besszarábiára. A javasolt területcsere viszont keserű felháborodást keltett Bukarestben: az I. C. Brătianu miniszterelnök vezette román politikusok és a közvélemény egyhangúan elutasították a területcsere elfogadását. Mihail Kogălniceanu román külügyminiszter 1878. március 9-i diplomáciai memorandumában Dobruzsza megszerzését „a fejedelemségek számára alapvetően hátrányosnak”, „zavarnak, tehernek, és egy valószínűleg állandó veszélyforrásnak” nevezte (Kogălniceanu 1974: 578–579). Így abban a kontextusban, melyben Románia diplomáciája kizárólag Besszarábia megőrzésére irányult, Dobruzsza átvétele a rossz alkut, elutasítása pedig az ország egységének megvédését szimbolizálta.

A Románia határaitra vonatkozó utolsó döntést 1878 júniusában hozta az Európai Kongresszus Berlinben. Románia területi egységének megőrzésére irányuló diplomáciai erőfeszítései ellenére a Berlini Szerződés 46. cikkelye kimondta Dél-Besszarábia elvesztését; cserébe Észak-Dobruzsát egy meghosszabbított déli határral Romániának juttatta. A Berlini Kongresszus döntései megosztották a román politikusokat, és megkezdődött a Dobruzsza Romániához csatolása elleni harc második fázisa. Ekkor I. Károly fejedelem, Ion C. Brătianu miniszterelnök és Mihail Kogălniceanu külügyminiszter a Berlini Szerződés elfogadását és Dobruzsza annexióját támogatta, abból a megfontolásból, hogy az európai döntés elleni tiltakozás „politikai öngyilkosság” lenne. Ezzel szemben vezető politikusok, mint például Dimitrie A. Sturdza, Nicolae Dimancea és Petre P. Carp továbbra is a tartomány anektálása ellen foglaltak állást.⁹ Nézetük szerint Dobruzsza egy „végzetes adomány” volt, elfogadása megbontaná a román nép latin etnikai egységét, Romániát Oroszország Balkánnal kapcsolatos geopolitikai terveinek színterére vonná, rontaná a Szerbiához és Bulgáriához fűződő diplomáciai viszonyt, és komoly pénzügyi áldozatokkal járna. Mihail Kogălniceanu összes retorikai képességét latba vetette, hogy a román parlamenttel elfogadtassa Dobruzsát: 1878. szeptember 28-án és 30-án, két emlékezetes beszédében Kogălniceanu kiemelte egy olyan terület gazdasági és geopolitikai előnyeit, amelynek „hatalmas tengerpartja és három kikötője” van. Javasolta a képviselőknek, hogy fektessenek be „a kikötők bővítésébe, hogy Dobruzsza gazdagsága gyarapodjék” (Kogălniceanu 1968, IV: 621). Kogălniceanu érvelésében az volt a legfontosabb, hogy kikristályosította a Dobruzsát érintő román nacionalista diskurzust az országnak a tartományhoz fűződő

⁹ Ezek a politikusok inspirálták a Képviselői Kamara 1878. június 28-i döntését, melyet 46-an szavaztak meg, és amely keményen elutasította Dobruzsát bármilyen körülmények között, mivel az „sérti Románia érdekeit” (Kogălniceanu 1974, IV: 322).

történelmi jogait hangsúlyozva, és megfogalmazta a román kormányzat nacionalista céljait – „Dobrudzsában csak iskolákat és utakat fogunk építeni” –, valamint jelentéktelenné tette a bolgár neheztelés veszélyét (Kogălniceanu 1974, IV: 621, 641). Kogălniceanu kampányához kapcsolódva Brătianu miniszterelnök szintén arra biztatta a képviselőket, hogy győzzék le félelmeiket, és bízzanak abban, hogy Románia képes lesz Dobrudzsa asszimilálására (Brătianu 1932, I: 103). A Brătianu és Kogălniceanu határozottsága által fellelkesült liberális parlamentáris többség keresztülvitte Dobrudzsa megszervezésének elképzelését: 1878 októberében a kormányt felhatalmazták, hogy Dobrudzsát *ad hoc* szabályozással irányítsa a végső alkotmányos politikai megoldásig.

A Dobrudzsa bekebelezését jóváhagyó parlamenti szavazás megmutatta, hogy a tartománnyal foglalkozó román nacionalista diskurzus rövid idő alatt látványos átalakuláson ment keresztül. A parlamenti viták kezdetén Dobrudzsa jó néhány politikus számára idegen tartománynak számított, a „rossz alku” szimbólumának, „fatális adománynak”, egy „geopolitikailag kínos helyzetnek”. A parlamenti viták végén azonban egyhangúan ősi román földnek, a román nemzeti örökség részének tekintették (ezt az átalakulást kellően illusztrálta Ion C. Brătianu miniszterelnök Dobrudzsa iránti érzelmeinek a kezdeti merev ellenállásból lelkes támogatássá való átváltozása). A tartománnyal kapcsolatos nacionalista diskurzus azon a történelmi érven alapult, hogy Havasalföld a tizenötödik század elején egy rövid ideig már birtokolta Dobrudzsát, valamint azon, hogy ott jelentős számú román él. A mítoszteremtésnek ezt a folyamatát M. Kogălniceanu kezdeményezte, aki úgy érvelt, hogy „Dobrudzsa nem bolgár föld ... minden szögletében román őseink nyomait találjuk”. Később ezt az érvelést a román történetírás részletesen kifejthette, és a román nacionalista ideológia fontos részévé vált (Kogălniceanu 1974, IV: 639; ugyanezre az évrre lásd: Durandín 1979: 61–77).

Belső orientalizmus: Románia „civilizáló” missziója Dobrudzsában

A tartománnyal kapcsolatos nacionalista retorika ellenére a tartomány anektálása mögött geopolitikai motiváció állt. Dobrudzsa szimbolikus befogadása valójában a román nemzeti ideológia alapvető átalakulásával függött össze: a nemzeti szuverenitás elérésének köszönhetően a tartomány Románia Balkánon betöltött politikai szerepének újragondolását jelképezte.

A független Romániát „egy új keresztény államnak”, „Kelet új Belgiumának”, „Nyugat határának”, valamint „a kelet-európai rend és a politikai egyensúly szilárd pillérének” nevezték (Boerescu: „A Konzervatív Párt külpolitikai programja”. Idézi Kogălniceanu 1974, IV: 515). A Dobrudzsáról szóló nacionalista diskurzus kifinomításakor Kogălniceanu a tartomány anektálását Románia európai és civilizálós hivatásával kapcsolta össze; Dobrudzsa ezek szerint: „egy Európa által [nekünk] adott föld” volt, „mely összekapcsol(t) bennünket Nyugat-Európával” (Kogălniceanu 1974: 620). Eszerint Dobrudzsa és a Duna-delta román irányítása az országot a Nyugat (oroszellenes) katonai bástyájává és a politikai stabilitás kelet-európai védőjévé tette, valamint biztosította a Nyugat és Kelet közti kereskedelmi összeköttetést. Így a „jelentéktelen” tartomány, Dobrudzsa Románia nagyarányú geopolitikai ártértékelődését tette lehetővé, és ez a tény magyarázza az integrációs folyamat paradoxonát is: ahelyett, hogy a tartomány Románia balkániságát emelné ki, a román nemzeti ideológia szerint Dobrudzsa integrálása Románia Nyugattal való kapcsolatát erősítette meg. Brătianu miniszterelnök szuggesztív megfogalmazásában:

Sem politikailag, sem földrajzilag nem tartozunk a balkáni államok közé. Szerencsére már átvészeltük azokat a megrázkódtatásokat, amelyeket Balkán-félszigeti szomszédaink most élnek át; földrajzilag kitüntetett pozícióval rendelkezünk, és ez jól szimbolizálja helyzetünk egyediségét: *a Duna torkolatánál helyezkedünk el, de a Nyugat megbízásából vagyunk itt, és a Nyugathoz tartozunk* (Brătianu 1932: 629–631).

Hosszú távon ez a nézőpont belső „metonimikus orientalizmust” hozott létre.¹⁰ Dobrudzsát a kollektív szimbolikus földrajz Kelet lemaradt, civilizálatlan részének bélyegezte, és Románia nemes, „európai missziója” volt a magas kultúra bevezetése a tartományban annak érdekében, hogy a Nyugat kiterjessze határait a Balkánon (Sturdza 1902). A küldetés öngazoló narratíváját használták a Dobrudzsában végrehajtott asszimilációs, modernizációs és adminisztratív gyarmatosítási program igazolásaként is. Luca Ionescu, egy dobrudzsai prefektus így fogalmazott 1904-ben:

Azért jöttünk ide, hogy a római élet fonalát folytassuk, hogy újra csatlakozzunk testvéreinkhez, akiket elválasztottak az anyaföld kebelétől ... Ugyanakkor azért is jöttünk, hogy a tartomány összes népéhez elhozzuk a civilizáció fákláját, még azokhoz is, akik századokon át erővel uralkodtak fiaink felett. ... Mostantól fogva nem lesznek többé politikai klubok, titkos bizottságok, pénzgyűjtések, külföldi újságokban megjelent cikkek, a közrend megzavarására irányuló, itt, Dobrudzsában, vagy bárhol máshol ellenünk agitáló rejtett kísérletek (N. D. Ionescu 1904: 362).

A szövegrész kellően megvilágítja a történelmi jogokon alapuló nacionalizmus, a modernizáció és a dobrudzsai közigazgatási szervek által érvényesített erős bürokratikus irányítás között fennálló kapcsolatot. Ugyanakkor a szöveg a román politikai elit dobrudzsai multietnikus népességtől való félelmét is tartalmazza: sok politikus számára a tartomány a forrongó népesség *refugium peccatorumát*, geopolitikai bonyodalmak *terra incognitáját*, vagy éppen éles nacionalista konfliktusok Pandora-szelencéjét jelentette.

„A románok Kaliforniája”: Észak-Dobrudzsza etnikai gyarmatosítása, földjének államosítása és gazdasági bekebelezése

1878 után a román politikai elit által végrehajtott modernizációs nacionalista projekt célja Románia nyugati integrációjának szentesítése és a tartomány asszimilációjának öngazoló, progresszív jelleggel való felruházása volt. Ugyanakkor Dobrudzsát „orientalista” módon, bürokratikus nacionalizmussal irányították. Ennek eredményeképpen egy háromfázisú – etnikai asszimilációból, gazdasági modernizációból és kulturális egységesítésből álló – mechanizmus jött létre, amelyben az iparosításra való törekvés összekapcsolódott a nemzeti konszolidációért folytatott kampánnyal. A megszorító, állampolgárságot szabályozó törvénykezésem alapuló mechanizmus Észak-Dobrudzsza

10 Az „orientalizmus” fogalmat úgy használom, ahogy Said (1979) használja „Orientalism” című könyvében: ez egy olyan diskurzus, mely Nyugat-Európának tartja fenn a haladás és a modernitás kategóriáit, és előnytelenül hasonlítja azt össze Kelet feltételezett lemaradottságával és irracionálisával. Az újabb, orientalizmusról szóló munkák az orientalista mintákat az egyes politikai egységek centrum-periféria narratíváin belül határozzák meg (lásd R. Hayden és M. Hayden 1992: 1–15). A „metonimikus orientalizmus” kifejezést Antohi használja (1994: 234–236, 238–284).

Romániába való integrációját a következő szinteken mozdította elő: 1. Dobrudzsa román etnikummal való gyarmatosításában; 2. a tartomány földbirtokainak államosításában; 3. a tartomány kulturális egységesítésében; 4. egy erősen központosított, a bukaresti elitet támogató és a terület politikai ellenállását gyengítő politikai rendszer bevezetésében; és végül 5. Dobrudzsa nem román gazdasági elitjének a politikai jogok gyakorlásából való kizárásában. A következő rész azt vizsgálja, hogy a román politikai elit Dobrudzsában milyen asszimilációs stratégiákat alkalmazott a közigazgatásban, az állampolgársággal és a tulajdonnal kapcsolatos törvénykezésben.

A szimbolikus befogadástól a közigazgatási kizárásig: állampolgársági és közigazgatási törvénykezés Észak-Dobrudzsában

Románia 1878. november 14-én vette át Oroszországtól Észak-Dobrudzsa közigazgatását. A tartományban a román hadsereget állami tisztviselők, földrajztudósok, antropológusok és közgazdászok tömege követte, akik a tartományt tanulmányozták, valamint tervekkel állították össze a gazdaság megszervezésére. Fejlesztési stratégiájának végrehajtása érdekében az uralkodó Liberális Párt (1876–1888) a tartomány számára egy úgynevezett „különálló közigazgatási rendszert” dolgozott ki. Ez három szakaszból állt: a) „szabályozási időszakból” (1878–1880), amikor a tartományt *ad hoc* kormányzati szabályozással irányították; b) egy második időszakból (1880–1908), amikor a tartományt a parlament által hozott külön törvényekkel igazgatták; c) és egy harmadik időszakból (1908–1913), amikor a dobрудzsai törvényeket fokozatosan egyesítették a romániaiakkal.

Dobrudzsa közigazgatását tehát a szimbolikus befogadás és az adminisztratív kizárás különleges kombinációja jellemezte. 1880 márciusában a román parlament elfogadta a „Dobrudzsa közigazgatásáról szóló törvény”-t, amelynek fő célja Dobrudzsa Romániába való asszimilálása volt.¹¹ A törvény 3. cikkelye szerint: „minden dobрудzsai lakos, aki 1877. április 11-én ottomán állampolgár volt, román állampolgárrá vált”.¹² Az 5. cikkely szerint „Dobrudzsa román állampolgárokká vált lakosai a törvény előtt egyenlők, minden állampolgári jogot élveznek, és származásukra, illetve vallásukra való tekintet nélkül bármilyen közhivatalt betölthetnek”; a 6. cikkely pedig kiterjesztett Dobrudzsa lakosaira számos olyan állampolgári jogot, amelyet a román alkotmány tartalmazott. Annak ellenére, hogy Dobrudzsát formálisan Romániába építette, az 1880-as törvényt „Dobrudzsa Alkotmányának” tekintették, amelynek a tartományban a jövőben kialakítandó kivételes közigazgatási rendszer alapját kellett biztosítania. Ez azt jelentette, hogy a dobрудzsaiak névlegesen ugyan román állampolgárok voltak, nem rendelkeztek azonban politikai jogokkal. A 4. cikkely szerint: „Egy külön törvény fogja meghatározni azokat a feltételeket, amelyek alapján a dobрудzsaiak politikai jogaikat gyakorolhatják, és Romániában ingatlant vásárolhatnak. Egy másik törvény szabályozza majd képviselőtüket a román parlamentben” [Hamangiu 1881, II: 268]. Állampolgári szabadságjogaikat korlátozta ezenkívül a törvény 6. cikkelye, mely szerint: „a kormány megtilthat minden, a közrendet veszélyeztető tüntetést a miniszterta-

11 *Legea pentru organizarea administrativă a Dobrogei*, 1880. március 2. Egy kiegészítő szabályozást hoztak 1880. június 5-én. Lásd Hamangiu [1881, II: 267–272, 292–295].

12 1878. április 11-én üzent hadat Románia Törökországnak.

nács rendeletével”. A dobrudzsaiak politikai emancipációjáról szóló törvényeket, amelyeket az 1880-as törvény 4. cikkelye jelentett be, csak fokozatosan vezették be 1909 és 1913 között. 1878-tól 1909-ig Dobrudzsa lakosai így csak „helyi” állampolgárságot élveztek, mivel: 1. megvonták tőlük a román parlamenti képviseletet és azt a jogot, hogy politikai pártok tagjai legyenek; ehelyett évente egyszer a tartomány két képviselője Dobrudzsára vonatkozó ügyeket terjeszthetett az uralkodó elé. 2. Amint a Dunán keresztül átléptek Romániába, tulajdonképpen külföldiekként kezelték őket, mivel megtiltották nekik *a)* a politikában való részvételt; és *b)* az ingatlanvásárlás jogát. André Bellessort francia utazó szerint a dobrudzsaiak legalább olyan rendkívüli helyzetbe kerültek, „mint amilyen rendkívüli országuk jellege. ... Dobrudzsa román állampolgárai a tartományon kívül se nem románok, se nem állampolgárok, és nem tartoznak egyetlen ismert kategóriába sem” (Bellessort 1905: 278).

Tulajdonjogi törvénykezés és államosítás Észak-Dobrudzsában, 1878–1913

Egyik legfőbb „szerzője”, az akkoriban a belügyminiszteri posztot betöltő Mihail Kogălniceanu szerint a különálló közigazgatási rendszer átmeneti intézkedés volt, melynek célja a dobrudzsai tulajdonjog szabályozása, mielőtt az ottaniak teljes állampolgárságot kapnának.¹³ Az ottomán hierarchikus tulajdonviszonyok kapitalista tulajdonná való átalakítása az észak-dobrudzsai etnikai csoportok ingatlanainak teljes újraelosztását tette szükségessé, és azt eredményezte, hogy a földtulajdon a tartományban a román etnikum birtokába jutott. A román állam szoros felügyelete mellett ez négy módon ment végbe: 1. Dobrudzsában az ottomán állam jogai a román államra szálltak; 2. a román állam kisajátította a dobrudzsai földek egy részét; 3. román gyarmatosítók szűzföldeket vettek művelés alá; és 4. románok kapták meg a tartományból kivándorló dobrudzsaiak földjét. A román állam így tényleges monopóliumot alakított ki a dobrudzsai földforgalomban, és ez a tulajdonjog fokozatos átruházását biztosította a románoknak.

Az ottomán törvénykezés a földtulajdonlás öt jogi kategóriáját különböztette meg: 1. a *mülköt*, ami a falvakban, illetve a városokban levő földek magántulajdonát jelentette; 2. a *miriét*, ami olyan állami tulajdonban lévő művelhető földet jelölt, amely magánszemélyeknek évi tized fizetése fejében engedélyezte a földhasználatot, ennek jogát egy *tapú* nevű hivatalos dokumentum bizonyította; 3. az egyházi tulajdonban levő *vakfot*; 4. a *metrukét*, ami terek, utak és közhasználatban lévő területek tulajdonát jelölte; és 5. a *mevatot*, ami a művelés alatt nem álló, Dobrudzsában főleg a Duna deltájában található földekre vonatkozott. Közülük csak a *mülk* vethető össze a kapitalista teljes magántulajdonnal, a másik négy kategóriába tartozó ingatlanokat tulajdonképpen az ottomán állam birtokolta. Ennek következtében a tartomány tulajdonjogait egységesíteni kellett a román tulajdonjogokkal, mert Romániában a magántulajdon „szent és sérthetetlen” volt.¹⁴ Ennek az összetettségnek köszönhetően a tulajdon jogi átruházása 1878-tól 1882-ig fokozatosan ment végbe. Az ottomán tulajdonlási rendszer tanulmányozása és az új törvénykezés előkészítésének ideje alatt a román hatóságok az 1878. április 11-ig hatályban lévő ottomán törvényeket hagyták érvényben.¹⁵

13 *Monitorul Oficial*, 24. 1880. január 30., 552. o. Idézi Roman (1905: 42).

14 Lásd Románia 1866-os alkotmányának 23. cikkelyét.

15 Lásd: Roman (1907) és Ioan Roman, valamint Constantin Filipescu cikkeit (In *Dobrogea: cincizeci de ani* [1928: 279–284, 485–525]).

Az első, dobrudzsai földtulajdont szabályozó törvényt 1880-ban adták ki. A törvény kimondta, hogy a román államra száll „az ottomán kormány összes dobrudzsai ingatlanának tulajdonjoga” (11. cikkely). Ezáltal a tartományban a román állam abszolút földtulajdonossá vált, körülbelül 1 000 000 hektár művelhető föld, számtalan erdő, bánya és tó birtokosává. A dobrudzsaiak által megművelt földek is állami tulajdonba kerültek. 1880 és 1882 között az állam közigazgatási bizottságokat állított fel az ottomán tulajdonjogi dokumentumok („*tapú*”) ellenőrzésére és román dokumentumokkal való helyettesítésére.¹⁶ Ennek befejeztével, 1882. április 3-án a tulajdoni rendszert a „dobrudzsai ingatlanokról szóló törvénnyel” véglegesen szabályozták. A törvény célja az ottomán feltételes tulajdonjognak, a *miriének* kapitalista tulajdonjoggá való átalakítása volt. Ennek megvalósítására a román kormány az 1864-es mezőgazdasági reform során szerzett tapasztalatait kamatoztatta: ahhoz, hogy valódi tulajdonossá váljanak, a parasztnak a korábban az ottomán államnak fizetett dézsmát meg kellett adniuk a román államnak is (11. cikkely). A pénzügyi „kompenzáció” értéke a földdarab értékének egyharmadát jelentette; ezt részletfizetéssel lehetett kiegyenlíteni a román állam felé. Mivel a következő évek tapasztalatai azt mutatták, hogy sok paraszt nem tudta megfizetni a kárpótlást, az 1884 júniusában kiadott új szabályzat lehetővé tette a dézsma megváltását a földtulajdon egyharmadáról való lemondással (lásd: *Codul*, „Regulament”, 1–2. cikkely, 1880, II: 467–468). A szabályzat azt is kimondta, hogy „azok a dobrudzsaiak, akik nem fizetik meg az összes részletet három év alatt, elveszítik a föld tulajdonjogát, amely ekkor az államra száll, éppúgy, mint a korábban befizetett összegek” (*Codul* 1880, II: 452). Végül az 1910-es „Értelmező törvény” tovább növelte az állam hatalmát: „közigazgatási eszközökkel” megfoszthatta a földjétől „mindazokat, akik nem teljesítették fizetési kötelezettségeiket az állam felé, ... minden előzetes figyelmeztetés vagy bírósági eljárás nélkül” (lásd az 1910-es „Értelmezési törvény” 2. cikkelyét: *Codul* 1880, II: 452). Az 1882-től 1912-ig tartó időszak során a román állam így körülbelül 88 000 hektár földet vett el azoktól a dobrudzsaiaktól, akik nem fizették be a tizedet, és ezzel jelentősen megnövelte az etnikai gyarmatosítás céljából felhasználható állami tulajdon méretét (Ionescu 1928: 274).

*Gazdasági haszonelvűség versus etnikai asszimiláció:
gyarmatosítási törvénykezés Észak-Dobrudzsában, 1878–1913*

Az 1882-es törvény másik fő célja Dobrudzsa gyarmatosítása volt. Erre sürgetően szükség volt egy olyan korban, amikor „a gazdasági fejlődés az alkalmazott munkaerő létszámától függ(ött)” (N. D. Ionescu 1904: 350). Míg a tartomány népessége 1878-ban körülbelül 100 000 főt tett ki, Nicolae D. Ionescu földrajztudós becslése szerint Dobrudzsa könnyen eltarthatott volna 900 000 lakost is (N. D. Ionescu 1904: 929). Nagyjából két jelentős gyarmatosító stratégia azonosítható Dobrudzsában. Az egyiket gazdasági motivációk ösztönözték, és olyan politikusok képviselték, mint például Ion Ionescu de la Brad. Ők amellet érveltek, hogy Dobrudzsának tárt karokkal kellene fogadnia bárkit, nemzetiségétől függetlenül. A másik a tartomány erőteljes román gyarmatosítását tartotta fontosnak: ezt az irányzatot Kogălniceanu, valamint Konstanca első prefektusa, Romus Opreanu vezette.

16 Lásd az 1880. június 5-i szabályzatot (*Codul* 1880: II, 292–295).

A dobrudzsai etnikai gyarmatosítás jogi kereteit az 1882-es törvény biztosította. A törvény szerint a román állam fenntartotta a jogot arra, hogy a földet – főleg az új településeken – felosztva 3–10 hektáros darabokra, kedvező feltételekkel adja el a gyarmatosítóknak (25–26. cikkely). A törvény kimondta a gyarmatosítás állami monopóliumát: „Senkinek sincs joga a minisztertanács hozzájárulása nélkül földműves családokat letelepíteni a földjén. Csak a minisztertanácsnak áll jogában eldönteni – az alkotmány szabta kereteken belül – azt, hogy milyen feltételek mellett telepedhetnek le ilyen családok” (31. cikkely). Az 1882-es törvény a társadalom tagolásának eszközeként működött: a románok dobrudzsai gazdasági pozíciójának erősítésére a törvény a tartományi föld birtoklását az állampolgári státushoz kötötte: „csak románok juthatnak ingatlanhoz” (2. cikkely). Az általános címkén („román”) belül a törvény több kategóriát különböztetett meg: 1. az ottomán birodalom volt alávetetteit (*rájákat*), akik legalább 1878. április 11. óta a tartományban éltek; 2. a Romániából származó román állampolgárokat (Romániában született, vagy Romániában állampolgárságot szerzett), akiket a dobrudzsai letelepedésre bátorítottak. Ezek a román telepések megtartották a tartományban román állampolgárságukat, de gyakorlatilag elvesztették politikai jogaik gyakorlásának lehetőségét, mivel a tartományban nem volt politikai élet; és 3. a környező országokból érkező román etnikumot. A törvény az 1878 és 1882 között a tartományba érkező számos bevándorló jogi helyzetét is szabályozta: „A dobrudzsai telepések a törvény hatálya alá lépésének időpontjától fogva román állampolgárok, és ugyanazokkal a jogokkal bírnak.”

Az 1882-es tulajdonjogi törvényt 1884-ben, 1885-ben, 1889-ben, valamint 1893-ban módosították, és végül 1910. április 10-én kiegészítették az Értelmezési törvénnyel. A módosítások rávilágítanak arra, hogy mennyire fontos volt az állam számára a gyarmatosítás, vagyis: 1. a költségvetésnek folyamatos bevételt biztosítanak azáltal, hogy a gyarmatosítóknak földet adnak el (*Codul* 1880: 538); és 2. hogy Dobrudzsát románokkal gyarmatosítsák. Ezért a román állam tényleges monopóliumra tett szert a dobrudzsai földforgalom felett. Így az 1909. márciusi törvény lehetővé tette, hogy az állam 1012 hektár földet vásároljon meg Szibériába kivándorló, dobrudzsai oroszoktól. Az 1910-es Értelmezési törvény feljogosította az államot arra is, hogy semmissé tegyen egy gyarmatosító és egy harmadik fél között bármilyen üzletet, melyet nem felügyelt.¹⁷ 1889 és 1912 között az állam összesen 127 483 hektár földet kobzott el a tizedet ki nem fizető dobrudzsaiaktól és hasonlóan a nem fizető, vagy oda nem költöző gyarmatosítóktól – 1889 és 1914 között pedig 82 127 hektár földet osztott fel román telepések körében annak érdekében, hogy megerősítse a tartomány román jellegét (Ionescu 1928: 274).

A határterület gazdasága: etnikai gyarmatosítás Észak-Dobrudzsában

Dobrudzsa határgazdasága kezdettől fogva pánromán bevándorlókat vonzott; a tartomány „a román expanzió rádiuszába” tartozott (Iorga 1918: 88–89). 1859-ben a román agronómus Ion Ionescu de la Brad Dobrudzsát a „románok Kaliforniájaként” ábrázolta (Ionescu de la Brad, idézi Slăvescu 1943: 127). Dobrudzsa Románia terjeszkedő gazdaságába való integrációjával ez a trend tovább erősödött 1878 után. Az 1882-es törvény Dobrudzsa román gyarmatosításának kedvezett. A gyarmatosítás több nagyobb hullámban zajlott le: 1884 és 1891, 1893 és 1897, 1904 és 1907, valamint 1912 és 1914

¹⁷ Lásd az *Értelmezési törvény* 3. cikkelyét, amely az 1882-es törvény 26. cikkelyét módosította (*Codul* 1880: 453–454).

között (Ionescu 1928: 266–267). Ennek eredményeképpen Dobrudzsa „mini-Daciává”, a „román fajok mozaikjává” vált (Ionescu de la Brad, idézi Slăvescu 1943: 134; Șandru 1940: 81). A dobrudzsai románok mellett erdélyi románok (*mocani*), havasalföldi (*cojani*), moldvai és besszarábiai (*moldovani*), valamint különböző balkáni románok (pl. Pindoszról, a Timok-völgyből származó vlahok stb.) is letelepedtek a tartományban. A bevándorlás komoly következményekkel járt a román társadalomra nézve: új társadalmi identitások és politikai lojalitások alakultak ki. Dobrudzsa a regionális különbségek olvasztótégelyévé és a román nemzeti öntudat laboratóriumává vált.

Etnikai gyarmatosítás és a föld államosítása Észak-Dobrudzsában

Dobrudzsa államilag finanszírozott etnikai gyarmatosításának hatására a tartomány népessége ugrásszerűen növekedett: az 1878-ban körülbelül 100 000 főre becsült lakosság száma 1900-ra 260 490 főre, 1912-re pedig 368 189 főre emelkedett (N. D. Ionescu 1904; az 1912-es adatot lásd: Manuilă 1938: 456). A természetes gyarapodástól eltekintve ez a látványos növekedés a bevándorlásnak volt köszönhető: 15 év alatt (1884–1899) Dobrudzsa népessége 49%-kal nőtt; ilyen mértékű demográfiai növekedést egész Románia csak negyven év alatt tudott elérni (1859–1899) (Colescu 1944: 30–31).

Észak-Dobrudzsa etnikailag továbbra is heterogén maradt: az 1913-as népszámlálás 17 etnikumot tüntetett fel, közülük a románok a teljes népesség 56,9%-át adták (216 425 fő), a bolgárok 13,4%-át (51 149 fő), a törökök és a tatárok 10,8%-át (41 442 fő), az oroszok 9,4%-át (35 849 fő), a görögök 2,6%-át (10 000 fő), a németek 2%-át (7697 fő), a zsidók 1,2%-át (4573 fő), a cigányok 0,9%-át (3263 fő), az örmények 0,8%-át (3194 fő), az olaszok 0,5%-át (1928 fő); de éltek még ott szerbek, albánok, magyarok stb. is (Roman 1919: 92). Az etnikai gyarmatosítás azonban lényegesen megváltoztatta a tartományban a három legnagyobb nemzetiség viszonyát. A román statisztika alapján Dobrudzsában 1879-ben 31 177 román, 28 715 bolgár és 32 033 török és tatár élt.¹⁸ Ezt követően a román lakosság száma az 1880-as 43 671 főről 1900-ra 119 562 főre, majd 1913-ra 216 425 főre ugrott. Ez azt jelentette, hogy a román etnikum Észak-Dobrudzsában 25 év alatt (1880–1905) a relatív többségből (36,3%) az abszolút többségre (52,5%) jutott, és növekedése ezután is folytatódott: 1913-ban 56,9%-ot, 1930-ban 64,4%-ot tett ki. A románok területi eloszlása is megváltozott, mivel a korábban szinte kizárólag törökök, tatárok és bolgárok lakta vidékekre is beszivárogtak (különösen északon, Tulcea, Mahmudia és Babadag környékén, délen pedig a bolgár határ mentén). Ez a dobrudzsai román népesség ugyanakkor nagyon heterogén összetételűnek számított: voltak közöttük helyiek, a *diciene* (a teljes román lakosság 24,2%-a), havasalföldi *cojani* (39,5%), moldvaiak (8%), besszarábiaiak (5,6%), erdélyi és bánáti *mocani* (21,8), bukovinaiak (0,1%) és más országbeliek is (0,8%).¹⁹ Ezek a csoportok erős regionális identitást hoztak magukkal, és ezt csak a „pánromán” egymás közötti

18 *Statistica din România* (1879: 3). A dobrudzsai statisztikák nagyon vitatottak erős politikai konnotációik miatt. Gyakran többet árulnak el a nacionalista célokról, mint magukról a tényekről. Míg a román statisztikák mindig a dobrudzsai születésű románok túlsúlyát állították, a bolgár statisztikák úgy becsülték, hogy a tartományban a bolgárság a vezető szerep. A Dobrudzsára vonatkozó bőséges, de egymásnak ellentmondó adatsorok tanulmányozása szoros összefüggést fedne fel a statisztika, mint tudomány fejlődése és a régió nemzetállam-építésének folyamata között.

19 A százalékokat Șandru (1940) könyvében a 108. oldalon szereplő adatokból számoltam ki.

házasságok és a szélesebb román nemzeti közösségbe való integráció tüntette el fokozatosan.²⁰ A tartomány etnikai összetételében történt nagy változások kihatottak a földbirtokok megosztására is.

1882-ben a tartomány 175 075 hektárnyi művelhető földjét még egyenlően osztották szét az etnikai csoportok között: a törökök és a tatárok birtokolták a föld legnagyobb részét, majdnem 50%-át; őket követték a románok és a bolgárok 23–23%-kkal (Stanciu és Ciorbea 1980: 415). A gyarmatosítás radikálisan megváltoztatta az arányokat: 1905-re a megművelt földterület 685 449 hektárra nőtt, de ekkor már a románok képezték a földtulajdonosok többségét, hozzájuk tartozott a földek 63%-a. Ezzel szemben a törökök és a tatárok részesedése 7%-ra csökkent. A bolgárok részesedése ugyan 38 038 hektárról 129 231 hektárra emelkedett, arányaiban azonban 19%-ra csökkent. Így 1905-re a románoknak sikerült megszerezniük Dobrudzsa földtulajdonának majdnem kétharmadát.

*Identitáspolitika egy határ menti régióban: kulturális egységesítés,
vallási szervezés és oktatási rendszer Észak-Dobrudzsában*

Dobrudzsában az etnikai asszimilációt a román állam kulturális offenzívája kísérte. A kormányzat kultúrpolitikájának főbb lépéseit a dobрудzsai helységek átnevezése, a tartomány egyházainak a román ortodox egyház alá rendelése, román történelmi emlékművek, új vallási épületek és iskolák emelése jelentették – ezek terjesztették az új politikai rendet, és a román állam iránti lojalításra buzdítottak.

Dobrudzsában a románok, a görögök és a bolgárok nemzeti ébredését az ortodox egyház hatalomért és vagyonért folytatott harca kísérte. Az 1870-es években az új bolgár exarchatus a dobрудzsai görög ökumenikus patriarchátus tekintélyét igyekezett megkérdőjelezni azáltal, hogy megpróbálta hatáskörébe vonni a román ortodox lakosságot.²¹ 1878 után a román politikai elit is elismerte az egyháznak a nemzeti ébredésben betöltött fontos szerepét: a bolgár egyházatyák tiltakozása ellenére az 1880-as, a tartomány szervezésével foglalkozó törvény a görög és a bolgár ortodox egyházakat a román ortodox egyház alá rendelte (amely 1885-től autokephallá vált), és az alsó-dunai egyházmegyébe integrálta azokat.

A román közigazgatás tartópillére Dobrudzsában az oktatási rendszer volt. Az iskola a kulturális egységesítés és a tartomány közösségi életére jellemző lokálpatriotizmust és szegregációt legyűrni hivatott kulcsfontosságú intézménynek számított. Dobrudzsában 1878-ig egy román, bolgár, görög és orosz felekezeti iskolából álló, helyi közösségek által támogatott hálózat működött.²² A román uralom viszont az 1880-as törvényben államilag finanszírozott alapfokú oktatást biztosított. Ez lehetővé tette a kisebbségi helyi iskolák működését is, ha azok a román nyelvet is tanították. A közpon-

20 Alexandru Arbore (1923: 324–328) igazolta, hogy Dobrudzsa lakói még 1940-ben is arról a területről kapták nevüket, ahonnan eredetileg származtak. Lásd: „Beszélgetések dobрудzsai paraszttal”.

21 Ennek a térítési kampánynak a legfigyelemreméltóbb sikere 1870 áprilisában zajlott le, amikor a nagy létszámú silistrai román ortodox közösség elismerte az exarchatus tekintélyét. Hosszú távon azonban a bolgárok csak kevés sikert arattak: az ottomán uralom végén 22 753 dobрудzsai román élt a görög pátriárka, és csak 1414 a bolgár exarchatus irányítása alatt (Mateescu 1972: 299).

22 Roman (1905) 1878-ban Dobrudzsában 16 román és 16 bolgár iskolát említett.

ti támogatás révén látványosan bővült a dobrudzsai román állami iskolák hálózata, míg a felekezeti iskolák száma egyre csökkent. Bár az oktatásnak nagy nemzeti jelentőséget tulajdonítottak, a kormányzat iskolapolitikájának offenzívája következetlen volt: hol megtorpant a pénzügyi nehézségek miatt, hol a dobrudzsai prefektusok kezdeményezéseinek köszönhetően új lendületet kapott. Ráadásul, míg az általános iskolai hálózat jelentősen bővült, a tartományban továbbra is hiányoztak a középiskolák és a felsőbb szintű oktatási intézmények. Az 1883-ban alapított tulceai román gimnázium is olyan mértékű pénzügyi nehézségekkel küszködött, hogy 1891–92-ben az igazgató csüggedten jelentette: a román szülők gyermekeiket inkább a tulceai bolgár vagy az ismaili orosz gimnáziumba járatják (Georgescu 1929: 661).

A dobrudzsai oktatási rendszer fellendülése a Liberális Párthoz tartozó Spiru Haret tevékenységének volt köszönhető, aki 1897–1899, 1901–1904 és 1907–1910 között töltötte be a román oktatásügyi miniszter posztját. Haret számos látogatást tett a tartományban, és személyesen szervezte meg az iskolarendszert. Erőfeszítéseinek köszönhetően Dobrudzsában 1912-re az írástudás szintje 45,2%-ra emelkedett, jóval a nemzeti átlag (39,3%) fölé.²³

Nacionalizmus és modernizáció: Észak-Dobrudzsza gazdasági egyesítése Romániával

A kulturális egységesítést gazdasági modernizáció kísérte. 1878 után a román politikai elit egy modernizációs, nacionalista programot hajtott végre Dobrudzsában annak érdekében, hogy a tartomány a terjeszkedő román nemzetgazdasággal egyesüljön, és hogy elősegítsék Románia integrációját a nyugati gazdaságba. Brătianu miniszterelnök sokatmondóan adta elő a Liberális Párt Dobrudzsát modernizáló stratégiáját:

Konstanca tengeri kikötője Románia tüdeje, rajta keresztül lélegzik az ország. Konstanca válik majd egy Romániát védő erődítménnyé is; rajta keresztül kapcsolatba léphetünk az egész világgal, biztosíthatjuk kereskedelmünk legfontosabb útját. ... Befektetünk még 16, 20 vagy 25 milliót, annyit, amennyibe a tengeri kikötő és egy ottani dunai híd megépítése kerül. Ez bizonyítja majd igazán, hogy erőteljes nemzet vagyunk, és azt is, hogy az egész Kelet jövője tőlünk függ (Brătianu 1932, VII: 276).

A protekcionista iparosításért folytatott liberális kampány fontos eleme volt, hogy Dobrudzsza gazdasági egyesítése Romániával egybeesett a román állam szerepének megnövekedésével a gazdasági fejlődés előmozdításában. A tartomány hasznot húzott a kivételes befektetésekből, különösen ami a kommunikáció területét illeti. Kezdetben a rendszeres hajóközlekedés és egy Duna-híd hiánya szinte teljesen elszigetelte a tartományt Romániától, különösen télen (Durandin 1979: 72). 1878 előtt csak egyetlen, Konstanca és Cernavoda közötti vasútvonal létezett Dobrudzsában, és azt is egy brit vállalat, a John Trevor Barklay vezette „Danube and Black Sea Railway Ltd.” építette. 1882 októberében a román állam 16 millió aranyfrankért megvásárolta Barklay vállalatától a Konstanca–Cernavoda közti vasútvonalat, és további 35 millió lejt fektetett egy olyan Duna-híd felépítésébe, ami összekapcsolná Bukarest és Konstanca vasútvo-

²³ Ugyanebben az évben az írni-olvasni tudás szintje Moldvában 39,1%-ot, Munténiában 41,2%-ot és Olténiában 33,5%-ot ért el. Lásd *Statistica științurilor de carte din România* (1915: 39).

nalait. Az 1895-ben felavatott, Angel Saligny által tervezett „grandiózus” Károly király híd volt akkor Európa leghosszabb, és a világ második leghosszabb hídja. A hidat a közvélemény a román technológiai innováció emblémájaként és Dobrudzsa anyaországgal való egyesülésének szimbólumaként ünnepelte (N. D. Ionescu 1904: 540). A Károly király híd fontos eszközt jelentett Dobrudzsa gyarmatosításában is, mert megkönnyítette mintegy 70 000 ember bevándorlását a tartományba. Ugyancsak ez a híd biztosította a Kis-Ázsia és Nyugat-Európa közötti legrövidebb utat is: az Orient expressz végállomása Konstanca lett, a nyugati utazók ott szálltak át a Kis-Ázsiába tartó hajókra.

A legfontosabb román állami beruházás az 1896 októberében megkezdett kikötő-építés volt, amely a román exportot a szárazföldről a Fekete-tengerre irányította át. Románia korábbi, jelentősebb dunai kikötőitől (Galațitól és Brailától) eltérően az új fekete-tengeri kikötő nem tartozott a „Duna Európai Bizottsága” felügyelete alá, így a román gazdasági függetlenséget szimbolizálta. A konstancai kikötő kiépítése a román nemzeti gazdaság fő célpontja lett, és így az „ország tüdejévé” vált: Románia tengeri exportjának mennyisége az 1889-es 89 400 tonnáról 1913-ra 1,5 millió tonnára nőtt – ekkor ez a román export egyharmadát tette ki (Bitoleanu és Rădulescu 1979: 295). A kikötő hamarosan fontos szerepet kapott Közép-Európa és a Közép-Kelet összekötésében, valamint Konstanca és Rotterdam között is létrehozott egy stratégiai fontosságú kereskedelmi útvonalat.

Urbanizáció és etnikai asszimiláció Észak-Dobrudzsában

A tartomány urbanizációja is ugrásszerűen fejlődött. Az ottomán uralom alatt Dobrudzsában tizennégy város volt: ezekben főleg görög, örmény és zsidó kereskedőtelepek domináltak. 1878 után az államilag támogatott urbanizáció megváltoztatta a városok etnikai összetételét. Dobrudzsának 1912-ben 94 915 városlakója volt (ez teljes lakosságának 25,7%-át jelentette). Tulcea és Konstanca közigazgatási központjai mellett (22 262 és 31 576 lakos) még hat, 5000 lakost meghaladó város volt a tartományban. Az új politikai rend segítségével a románok jelenléte növekedett a tartomány városaiban, és ők monopolizálták az állami közigazgatást is. 1909-re hét városban jutottak többségbe: románok adták a lakosság 98%-át Cozgunban, 92%-át Ostrovban, 66%-át Macinban, 68%-át Cernavodában, 61%-át Hirsovában, 51%-át Isacceában, és 50,6%-át Mahmudiában. Másik hat városban relatív többségben voltak: a románok tették ki a lakosság 37%-át Medgidiában, 34%-át Konstancában, 33%-át Babadagban, 28%-át Mangaliában, 27%-át Kiliában, és 26,8%-át Tulceában. A románok csak Sulinában szorultak abszolút kisebbségbe (17%) (Petresco-Comnène 1918: 137). A tartományban a felemelkedő román városi burzsoázia a kereskedelmi tevékenységben is domináns szerepet töltött be, ezzel összefüggésben a „keleti” városi elit gazdasági szerepe egyre hanyatlott. Így, míg 1878-ban „a dobрудzsai román kereskedőket egy kézen meg lehetett számolni”, 1909-ben a 7764 bejegyzett kereskedő közül már 4815 volt román, és csak 2849 „külföldi” (azaz görög, zsidó, vagy örmény) (Kogălniceanu 1910: 105). Dobrudzsa városi modernizációját Konstanca fejlődése szimbolizálta: az ingatlanokba való befektetések hatására – ilyen befektető volt a vezető párizsi bankár, Alléon, akit Mihail Kogălniceanu csábított Konstancába – a város lakosainak száma megnőtt: az 1878-ban számlált 5000 lakos helyett 1900-ban 12 725, 1912-ben pedig a modern várossá fejlődött Konstanca 31 000 lakost mondhatott a magáénak.

A Dobrudzsa gyarmatosításában és modernizációjában elért sikereket a román elit az egekig magasztalta, és a tartomány gazdasági fejlődését a román uralom legitimációjaként használta fel. 1903-ban, 25 évvel Dobrudzsa annexálása után Nicolae Ionescu azt állapította meg lelkesen, hogy „Dobrudzsa gazdasági uralma óriási lépésekkel haladt előre” (N. D. Ionescu 1904: 929). Dobrudzsa, Románia többi része és más európai országok statisztikai összehasonlítására alapozva Ionescu kimutatta, hogy Dobrudzsa „egy romhalmazból” virágzó tartománnyá alakult át.

A román kormányzat azonban csak viszonylagos sikert könyvelhetett el. Az intenzív gyarmatosítás ellenére a tartomány népessége alacsony maradt: 1899-ben Konstanca megyében csak 19,5, Tulceában pedig 14,2 lakos jutott egy négyzetkilométerre, és ezek az adatok a romániai megyékkel való összehasonlításban csak a 28. és a 32. (azaz az utolsó) helyet jelentették.²⁴ Sok város pusztán közigazgatási kreáció volt, falusi településekre jellemző vonásokkal. A tartomány infrastruktúráját tekintve is alaposan lemaradt az országos átlagtól: 1900-ban Tulcea és Konstanca megye a 28. és a 29. helyet foglalta el a harminckét román megye között (N. D. Ionescu 1904: 698). Valójában Dobrudzsa „az alulfejlett fejlődésnek” (Gunder Frank 1969; Hechter 1986: 31) különleges esete volt: gazdaságának szerkezetét csaknem kizárólag Bukarest szükségleteinek a kielégítésére alakították ki, anélkül, hogy figyelembe vették volna a gazdasági fejlődés helyi jellemzőit. A legfontosabb központi befektetéseket azok a városok kapták, amelyek a stratégiai fontosságú Bukarest–Konstanca útvonal mentén helyezkedtek el, ez pedig a tartomány régióinak egyenetlen fejlődését eredményezte. Földrajzi helyzetének köszönhetően Konstanca megye különleges mértékben látta a gazdasági fejlesztés nemzeti programjának hasznát: a dunai híd, a vasút, a főkikötő és a regionális főváros mind ott található. Ezzel szemben Tulcea megye hátrányos földrajzi adottságai (tavak, mocsarak és a Duna deltája) és nehéz megközelíthetősége miatt csak 1938-ban kapcsolódhatott be az országos vasúthálózatba, következésképpen viszonylag lassan fejlődött: közlekedési hálózatát főként Sulina és Tulcea dunai kikötői biztosították, gazdaságát a mezőgazdaság és a halászat túlsúlya jellemezte (Z. Gherasim és L. Gherasim 1984: 401–477).

Ezt az egyenetlen fejlődést legjobban a regionális központ áthelyeződése szemlélteti, ami a korábbi ottomán kormányzati székhelyről, Tulceából Konstancába került át. 1880 és 1900 között Konstanca megye népessége 122,76%-kal növekedett, szemben a csak 45,26%-os tulceai értékkel. Így, míg 1880-ban Tulcea megye népessége volt nagyobb (24 124 lakos), 1900-ban Konstanca 4747, 1912-ben pedig 28 629 lakossal előzte meg. Ez a demográfiai fejlődés a román népességen belüli arányokra és a földtulajdonból való részesedésükre is kihatott. Konstanca megyében magasabb volt a román etnikum aránya, Tulceában pedig több bolgár (29 633, szemben a konstancai 12 342-vel), orosz és lipován (29 016, szemben a konstancai 2103-mal) élt (L. Ionescu 1904; Manuilă 1938: 188).

A földtulajdon Konstancában a románok (77%), Tulceában viszont inkább a bolgárok kezében koncentráldott (38,3%, míg itt a románoké csak 34,3% volt). Ez persze sok román nacionalistára rémisztően hatott, akik azt állították, hogy a nem megfelelő

²⁴ *Buletinul Statistic al României* (1899: 19). Észak-Dobrudzsa népsűrűsége még 1930-ban is csak 28 fő volt négyzetkilométerenként, szemben a 61 fős országos átlaggal (Manuilă 1938: 456).

állami politika következtében „rosszabb helyzetben vagyunk, mint az ottomán uralom alatt” (L. Ionescu 1904: 363). Erre a „szláv veszélyre” a prefektusok, például Luca Ionescu és Ion Nenițescu, Tulcea megye és a Duna-delta intenzívebb román gyarmatosítására vonatkozó tervekkel reagáltak (uo.: 364).

„Politikai jogok polgári szabadságjogok nélkül”: az állampolgárság dilemmái Észak-Dobrudzsában, 1908–1913

A huszadik század elején a dobрудzsaiak politikai emancipációjának kérdése egyre nagyobb nyomattal szerepelt a román politika napirendjében. 1905-ben az új, konzervatív kormány bizottságot állított fel a Dobrudzsában élők politikai jogai kiterjesztésének tanulmányozására. A kilátásba helyezett emancipáció mögött főleg geopolitikai indokok húzódtak meg. Dobrudzsa Románián belüli külön közigazgatási rendszere „zavarba ejtően” hasonlított Bosznia-Hercegovina státusára, amelyet 1878-ban annektált az Osztrák–Magyar Monarchia, és amely közigazgatásilag a közös Pénzügyminisztérium irányítása alá volt rendelve. Több dobрудzsai prefektus utalt Bosznia-Hercegovina Monarchián belüli közigazgatási státusára, mint olyan mintára, amelyet a román kormánynak követnie kellene Dobrudzsában. Jó néhány román politikus nézete szerint azonban a birodalmi tartománnyal való összehasonlítás nem volt összeegyeztethető Dobrudzsának a román nemzetállamhoz fűződő szimbolikus viszonyával. A balkáni politikai feszültségek növekedésekor a román politikusok még jobban megrémültek, és kifejezték azon aggodalmukat, hogy a dobрудzsai különleges közigazgatási rendszer táplálhatja Bulgária irredentizmusát. Ezért Titu Maiorescu, a Konzervatív Párt vezetője egy 1903-as újságcikkében arra figyelmeztetett, hogy „a veszélyes balkáni helyzetet látva ... véget kell vetnünk a Dobrudzsa közigazgatását mostanáig jellemző átmeneti helyzetnek”, és Dobrudzsát integrálni kell az „oszthatatlan” államba (Maiorescu 1903).

A dobрудzsaiak emancipációja azonban lassan haladt. Csak 1908. november 15-én – nem sokkal azután, hogy Bosznia-Hercegovinát teljesen beolvastották az Osztrák–Magyar Monarchiába – jelentette ki I. Károly király a román parlamenthez intézett üzenetében, hogy 30 évi „grandiózus és gyümölcsöző munka” után „elérkezett az idő alkotmányos rendszerünk Konstanca és Tulcea megyékre történő kiterjesztésére” (I. Károly, román király; lásd Carol I. 1909: III, 617). A dobрудzsaiak emancipációs folyamatának nehézkessége valójában a román politikai elit állampolgárságról alkotott dilemmáiból eredt. Bár geopolitikai megfontolások alapján Dobrudzsa sok etnikumból összetevődő népességének az *egésztét* érdemes lett volna emancipálni, ez a döntés ellentmondott volna Románia *ius sanguinis* elven alapuló állampolgárságot szabályozó törvénykezésének. Ezt a jogi összeférhetetlenséget a nacionalista politikai erők a keményvonalas irány támogatására használták fel. 1905-ben a történész és politikus Nicolae Iorga azt rótta fel, hogy „Dobrudzsa még mindig nagyon kozmopolita megjelenésű, és a román gyarmatosítás távolról sincs befejezve”. Kulturális nacionalizmusához híven Iorga a tartomány közigazgatási alkalmazottainak magatartását kritizálta, és helytelenítette azt, hogy kevés figyelmet szentelnek a kulturális asszimilációnak (Iorga 1972: II, 330).²⁵ Ezen az alapon ellenezte Iorga a dobрудzsaiak „idő előtti” választó-

²⁵ Iorga kulturális nacionalizmusának átfogó bemutatását lásd: Nagy-Talavera (1998).

jogát 1908-ban, mert szerinte a szigorú román választási rendszer a gazdag, nem román dobudzsaiaknak kedvezett volna, aláásva ezzel a nemzeti érdekeket.²⁶

Ez a nacionalista politikai irányvonal formálta a román politikai elitnek a dobudzsaiak politikai jogaival kapcsolatos magatartását. Annak az alapelvnek az elismerésével, mely szerint „a román alkotmány csak románoknak ad politikai jogokat”, Brătianu miniszterelnök az állampolgárságról szóló törvénykezésnek „a Duna mindkét oldalán ugyanabban a szellemben” való alkalmazása mellett foglalt állást.²⁷ Más szóval, a román politikai elit Dobudzsában sem akarta a nem románoknak megadni azokat a politikai jogokat, amelyeket az ország egészében megtagadott tőlük. Ennek következtében 1909. április 19-én a liberális kormány kezdeményezésére napvilágot látott a dobudzsaiak állampolgárságáról szóló első törvény, amely teljes politikai jogokat juttatott: 1. azoknak az ottomán állampolgároknak, akik 1878. április 11-én már a tartományban éltek, valamint az ő leszármazottaiknak [3. cikkely, A) pont]; és 2. „azoknak a bármely államból érkezett románoknak, születési helyüktől függetlenül, akik *vidéki tulajdonnal* rendelkeznek Konstanca vagy Tulcea megyében”, valamint leszármazottaiknak, amennyiben azok korábbi állampolgárságukról lemondanak [3. cikkely, B) pont].²⁸ A törvény ily módon teljes jogkiterjesztésben részesítette a dobudzsai ottomán alattvalókkal (a *rájákkal*) együtt az összes román etnikumú *vidéki teleppest*, de a politikai jogok gyakorlásából kirekesztette az összes 1878 után érkező, nem román dobudzsai bevándorlót vidéken és a városokban egyaránt, továbbá a csak városi tulajdonnal rendelkező, vagy semmilyen tulajdonnal sem rendelkező románokat. Ráadásul a politikai jogokért való folyamodás során az eljárás az állampolgárság megszerzésénél alkalmazott ügymenethez hasonlított: a dobudzsaiaknak kérvényt kellett beadniuk, születési anyakönyvi kivonatuk, valamint a katonai szolgálat teljesítését bizonyító, a lakóhelyüket feltüntető és a tulajdonaikat igazoló dokumentumok mellékelésével. A kérvényeket helyi prefektusokból és kinevezett magisztrátusokból álló központi bizottságok bírálták el.

A rendelkezések felháborodást váltottak ki a dobudzsai román elit körében. Egy szókimondó politikai pamfletben Vasile Kogălniceanu az 1909-es törvényt „brutális, antiliberális és antidemokratikus” határozatként jellemezte, „amely a már megszerzett jogokat sérti, és ahelyett, hogy javítaná, inkább rontja több tízezer ember helyzetét”, valamint „káoszt idéz elő” Dobudzsában (Kogălniceanu 1910: 123). A törvény legelentmondásosabb rendelkezése a városokban élő románok politikai joggyakorlásból való kirekesztése volt. Intenzív lobbizásuk eredményeképpen az 1910. április 14-i új törvény eltörölte a *vidéki* tulajdon követelményét a teljes állampolgárság megszerzéséhez szükséges feltételek közül, és politikai jogokat juttatott az összes vidéki és városi románnak: „a Konstanca vagy Tulcea megyei *ingatlanok* tulajdonosainak, akik a törvény kihirdetése idején már ott laktak”.²⁹ Azonban az új törvény szövege is igen megszorító maradt, és nem nyerte el a dobudzsai közvélemény tetszését. A dobudzsai vezetők előzetes, hirsovai találkozója után a Constantin Sarry vezette tartományi dele-

26 Iorga 1908. december 11-i beszéde. In *Adunarea Deputaților, Dezbaterile*, 1908–1909: 39–40.

27 Uo., 105–106. old.

28 Lásd: „A Konstanca és Tulcea megye lakosainak politikai jogokat biztosító törvény” (Hamangiu 1905–1921, V: 392).

29 Hamangiu (1905–1921, VI: 357). Az előző törvényhez képest az egyetlen módosítás valójában az volt, hogy kihúzták a „vidéki” szót a 3. cikkely B) pontjából (lásd fent).

gáció 1911. szeptember 14-én találkozott I. Károly királlyal, akinél egy liberálisabb állampolgársági törvénykezésért emeltek szót. Ennek eredményeképpen 1912. március 3-án a Petre P. Carp vezette román kormány egy újabb, az állampolgársággal foglalkozó törvényt hozott Dobrudzsa számára.³⁰

Az új törvény az előzőeknél liberálisabb volt, hiszen politikai jogokat juttatott: 1. azoknak a korábbi ottomán alattvalóknak, akik 1878. április 11-én Dobrudzsában laktak, és azoknak a törököknek és tatároknak, akik az 1877–78-as háború után vándoroltak el Dobrudzsából, de a törvény kihirdetése előtt legalább két évvel visszatértek oda; 2. a román népesség összes kategóriájának, nevezetesen: a *született* románoknak (a korábbi ottomán alattvalóknak); azoknak a román gyarmatosítóknak, akik a tartományban levő *vidéki vagy városi tulajdonnal* rendelkeztek; azoknak a *tulajdonnal nem rendelkező* románoknak, akik a törvény kihirdetése előtt telepedtek le a tartományban; és végül 3. azoknak a külföldi gyarmatosítóknak, akik a tartományban *vidéki tulajdonnal* rendelkeztek. De a disszimiláció szellemében a törvény még mindig kizárta a politikai jogok gyakorlásából a városokban élő nem románokat, vagyis azoknak a zsidó, örmény és görög kereskedőknek a különféle kategóriáit, akik 1878 után „szivárogtak be” Dobrudzsába. Így a dobрудzsai állampolgárságról szóló törvénykezés volt az utolsó fontos lépés abban „a nemzeti jelentőségű munkában”, amelyet a tartományban a román hatóságok véghezvittek. Ioan Georgescu szerint az állampolgársági bizottságok „minden lehetséges módon kedveztek a románoknak”, különösen az erdélyi románoknak (Georgescu 1929: 614).

Következtetések

Az észak-dobrudzsai különálló közigazgatási rendszer megszüntetése azt jelezte, hogy a tartomány asszimilációja kielégítő eredménnyel járt: a fokozatosan túlsúlyba kerülő románság alig 35 év alatt (1878–1913) *nacionalizálta* Dobrudzsát. A jelentős befektetéseknek köszönhetően a tartomány „Károly király koronáján a legtündöklőbb briliáns” (Sarry 1915: 7) és a román nemzetgazdaság pótolhatatlan elemévé fejlődött. Ennek következtében a román politikai elit sikerként, Románia civilizációs képességének ékes bizonyítékaként ünnepelte Dobrudzsa integrációját. Egy dobрудzsai prefektus szavaival:

Amit itt mostanra elértünk, az a civilizálás igen figyelemreméltó teljesítménye, amelyet más népek még négyszer ilyen hosszú idő alatt sem tudtak véghezvinni saját gyarmataikon. Szerénytelenség nélkül nagyra értékelhetjük azt, hogy a fajok keverékéből egy népet kovácsoltunk össze. A letelepedésünkkor ott talált etnikai konglomerátumot hazafiasságunk heve olvasztotta eggyé (N. D. Ionescu 1904: 4).

Észak-Dobrudzsa asszimilációja ezért különleges jelentőségre tett szert a román nemzeti ideológiában. A tartományban végrehajtott „figyelemre méltó civilizációs teljesítmény” átmenetileg orvosolta a román politikai elit hagyományos kisebbségi komplexusát,³¹ mert azt bizonyította, hogy Románia – Keletet civilizáló szerepe révén –

30 Lásd: „Törvény a dobрудzsaiaknak politikai jogokat biztosító, 1910. április 15-i törvény 3. és 4. cikkének értelmezéséről és teljesítéséről” (Hamangiu 1905–1921, IV: 936–938).

31 A stigma átfogó elméletét lásd: Goffman (1954); Románia történelmére való kreatív alkalmazását lásd Antohi (1995).

valóban a Nyugat részévé vált. Dobrudzsa Románia gazdasági, területi, etnikai és ten-geri határaként szolgált, ezért az itt végbement etnikai és kulturális homogenizáció egy általánosabb, belső és külső gyarmatosítási folyamat részének is tekinthető. Románia határainak kiterjesztése Dobrudzsában azt igazolja – mint Katherine Verdery kimutatta –, hogy az etnikai határ a nemzetépítés folyamatának eredménye, s nem pedig katalizátora (Verdery 1994: 47).

*Nemzeti integráció Nagy-Romániában:
Dobrudzsa asszimilációja összehasonlító perspektívából*

Az első világháború után Románia majdnem megduplázta kiterjedését és népességét. Bár összességében a román etnikum volt túlsúlyban, az etnikai kisebbségek aránya jelentősen megnőtt az új államban: 1913 és 1923 között 8%-ról 25%-ra (8,4% magyar, 4,3% német, 5% zsidó, 3,3% orosz, 3,3% rutén, 1,5% bolgár, 1% török és tatár stb.) ugrott (Roucek 1971: 187). Észak-Dobrudzsa háború előtti asszimilációjának sikeres kísérlete arra buzdította a román politikai elitet, hogy hasonló technikákkal mozdítsa elő Nagy-Romániában is az intézményes integrációt és a kulturális egységesülést. Dobrudzsa asszimilációjának tanulságai azonban többféleképpen is félrevezetőek voltak: a Dobrudzsához hasonló közizgazgatás-politika a Kadriláterben, Erdélyben, Bukovinában és Besszarábiában 1918 után csak korlátozott sikerrel járt. Az állam „nemzetiesítésének” lassú üteme inkább frusztrálta és elkeserítette a román többséget, és egy olyan disszimilációs, nacionalista reakciót keltett, ami végül is erős jobboldali politikai mozgalommá fejlődött (Livezeanu 1995).

Észak-Dobrudzsa Romániába való integrálása jól összevethető azzal az adminisztrációs egységesítési, valamint kulturális hegemonizációs folyamattal, amely Nagy-Romániában később lezajlott. Az asszimilációs eredmények közötti különbség az Észak-Dobrudzsában véghezvitt nemzet- és államépítési program sajátosságainak következménye volt, s ez állt a tanulmány fókuszában.

Az ottomán uralom alatt Dobrudzsa a katonai és a kereskedelmi átjárást biztosító folyosó szerepét töltötte be. Az ottomán világ gazdaság határvidékeként rengeteg, a katonai szolgálat vagy a feudális kötelezettségek elől menekülő erdélyi, havasalföldi, bolgár és besszarábiai bevándorlót vonzott. A *birodalmi állampolgárság* rendszere egy nyitott, befogadó jellegű doktrínán nyugodott, így a politikai rendszer tolerálta Dobrudzsa etnikai és kulturális sokszínűségét. Bár az ottomán állam bizonyos pénzügyi és politikai előnyök biztosításával támogatta ugyan a muszlimokat, nem törekedett azonban kulturális egységesítésre. A *millet*-rendszer a nagyobb etnikai csoportoknak biztosított hitéleti autonómiát; a *Tanzimat*-reformok pedig a keresztény közvetítők színre lépésének kedveztek – közülük sokan egyébként románok voltak –, akik a tartományi közigazgatásba is bejutottak. Az ottomán társadalmi rendszer nem tette lehetővé egy örökletes muszlim arisztokrácia kialakulását, és a muszlim elit helyzetét az ottomán közigazgatás teljes összeomlása, valamint az 1877–78-as háború alatti tömeges kivándorlás tovább súlyosbította. Az itt élő etnikai csoportok rendkívül heterogének voltak, főleg falusias népességet tömörítettek, és összességében a nemzeti öntudat igen alacsony fokán álltak; csak a bolgároknál fejlődött ki jelentősebb nemzeti mozgalom.

Így 1878-ban, a tartomány Romániához csatolásakor a dobрудzsai elit csak minimális ellenállást tudott kifejteni Bukarest központosító politikájával szemben, hiszen: 1. az elit társadalmi-gazdasági pozíciója viszonylag gyenge volt; 2. megfosztották őket a poli-

तिकai jogaiktól, és ez meggátolta, hogy döntő politikai befolyással rendelkezzenek a tartományban; 3. többségük újonnan, más romániai tartományokból érkezett, így Dobrudzsában csak korlátozott politikai legitimitációra tarthatott igényt. A dobrudzsai elit csak a századfordulón, a társadalmi-politikai konszolidációt követően vált jelentős regionális politikai tényezővé. Végül azt is meg kell említeni, hogy Dobrudzsa népessége történelmileg igen csekély volt, és az ott élők létszámát az 1877–78-as pusztító háború még tovább csökkentette. Az ottomán középkorias földtulajdonlási rendszerből adódóan Dobrudzsa földjeinek nagy részét az állam birtokolta, és ez a földtulajdon a román államra szállt, amely ezt a széles körű etnikai gyarmatosításhoz használta fel.

Az 1878-as csatlakozás után ezek a jellegzetességek megkönnyítették a román politikai elit számára az észak-dobrudzsai közigazgatási rendszer kisajátítását, hiszen nem a társadalmi és gazdasági kulcspozíciókat birtokló kisebbségek eltávolítása volt a feladat (nem úgy, mint később Bukovinában és Erdélyben, ahol fel kellett számolni az osztrák és a magyar bürokráciát), hanem egész egyszerűen új politikai intézményeket kellett létrehozni, melyeket kezdetből fogva a legnépesebb nemzeti közösség, azaz a román uralhatott. Michael Hechter a centrum és a periféria közötti kapcsolat három fajtáját – nevezetesen: *gyarmat*, *belső gyarmat* és *periferikus régió* – leíró tipológiájára vetítve Észak-Dobrudzsa 1878 és 1913 közötti fejlődése leginkább a nemzeti fejlődés *belső gyarmati* modelljének vonásait viselte magán, úgymint: 1. a centrum és a periféria földrajzi közelségét; 2. a kolónia „külső tényezők” (ti. Bukarest akarata) által meghatározott társadalompolitikai fejlődését; 3. a kulturális felsőbbrendűségekre való állandó hivatkozást, mellyel a főváros tekintélyét legitimizálták; 4. a „gyarmat” közigazgatásilag megkülönböztetett helyzetét; 5. átmeneti állampolgári státus bevezetését; 6. a tartomány és a főváros gazdasági fejlődésének összefonódását (Hechter 1986).

Dobrudzsa fejlődése azonban fontos pontokon eltért ettől a modelltől: a román uralom a kisebbségek rovására előnyben részesítette ugyan a románok társadalmi-politikai érdekeit, mégsem alakult ki az etnikai csoportok között egy világosan körülhatárolt és mereven alkalmazott kulturális munkamegosztás a tartományban, melyet a főváros és a kolónia közötti faji különbségekről kialakított elméletek támogattak volna. Az etnikai egységesítés, valamint az egymással összefüggő gazdasági fejlődés összességében legitímálta a román uralmat, és elősegítette Észak-Dobrudzsa teljes közigazgatási integrálását. A vizsgált időszak végére Dobrudzsát mindenki a román nemzetgazdaság nélkülözhetetlen alkotóelemének tartotta, és a főváros kulturális felsőbbrendűségének diskurzusát végül felváltotta Dobrudzsának a nemzeti örökségbe való szimbolikus beemelése. Hechter terminológiájával élve elmondható, hogy Észak-Dobrudzsa Romániába történő integrációja fokozatosan ment át *belső gyarmatosításból nemzeti terjeszkedésbe*.

Kulcsár Dalma és Bicskei Éva fordítása

Hivatkozott irodalom

- Antohi, Sorin (1994): Cioran și stigmatul românesc. Mecanisme identitare și definiții radicale ale etnicității. In *Civitas Imaginalis. Istorie și utopie în cultura română*. Bukarest: Litera.
- Arbore, Alexandru (1923): Conversații cu țaranii din Dobrogea. In *Analele Dobrogei*, IV: 324–328.

- Bellessort, André (1905): *La Roumanie contemporaine*. Paris: Perrin et Cie.
- Bitoleanu, Ioan és Alexandru Rădulescu (1979): *Istoria românilor dintre Dunăre și Mare. Dobrogea*. Bukarest: Editura Științifică.
- Bitoleanu, Ion és Gheorghe Dumitrașcu (1976): Români din Dobrogea și manifestări ale conștiinței lor naționale la începutul epocii moderne. In *Revista de Istorie*, 29(6): 865–887.
- Brătianu, Ion C. (1932): *Discursurile lui Ion I. C. Brătianu*. Bukarest.
- Brătianu, Ion C. (1939): *Acte și scrisori*. 1–4. kötet. Bukarest: Cartea Românească.
- Braudel, Fernand (1972): *The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II*. New York: Harper and Row.
- Brubaker, Rogers W. (1992): *Citizenship and Nationhood in France and Germany*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Carol I. (1909): *Cuvintări și scrisori, 1887–1909*. 3. köt., Bukarest.
- Cohen, Abner (1981): Variables in Ethnicity. In *Ethnic Change*. Charles F. Keyes (szerk.), 306–331. Seattle: University of Washington Press.
- Colescu, Leonida (1944): *Analiza recensământul general al populației României dela 1899*. Bukarest: Institutul Central de Statistică.
- Constantinesco, Nicholas (1998): *Romania on the European Stage, 1875–1880. The Quest for National Sovereignty and Independence*. New York: Columbia University Press.
- Contantinescu-Mircești, Ioan (1976): *Păstoritul transhumant și implicația lui în Transilvania și în Țara Românească în secolele XVIII–XIX*. Bukarest: Editura Academiei.
- de Martonne, Emmanuel (1918): *La Dobroudja*. Paris: Imprimerie nationale.
- Dobrogea: Cincizeni se ani 1928.
- Durandin, Catherine (1979): La Russie, La Roumanie et les Nouvelles Frontieres dans les Balkans. Les Cas de la Dobrugea. In *Cahiers du Monde russe et soviétique*, 20: 61–77.
- Eminescu, Mihai (1989): *Opere*. IX–XII. kötet. Bukarest: Editura Academiei.
- Farmborough, Florence (1924): *Dobruja, Drab Land of Desolation and Promise*. London.
- Georgescu, Ioan (1929): Români transilvăneni în Dobrogea. In *Transilvania, Banatul, Crișana și Maramureșul*. I: 613–622. Bukarest.
- Gherasim, Zaharia és Lenuța Gherasim (1984): Situația economică a județului Tulcea în anii 1878–1916. In *Peuce*, 9: 401–477. Tulcea.
- Glazer, Nathan és Daniel P. Moynihan (1970): *Beyond the Melting Pot: The Negroes, Puerto Ricans, Jews and Irish of New York City*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Goffman, Ervin (1954): *Stigma. Notes on the Management of Spoiled Identity*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice–Hall.
- Gunder Frank, Andre (1969): *Capitalism and Underdevelopment in Latin America*. New York.
- Hamangiu, Constantin (1881): *Codul General al României*. 2. köt., Bukarest: Imprimeria Statului.
- Hamangiu, Constantin (1899): *Codul Civil Adnotat*. Bukarest: Imprimeria Statului.
- Hamangiu, Constantin (1905–1921): *Codul General al României*. 1–12. köt., Bukarest: Leon Alcalay.
- Hayden, Robert és Milica Hayden (1992): Orientalist Variations on the Theme „Balkans”: Symbolic Geographies in Yugoslav Cultural Politics. In *Slavic Review*, 51(1): 1–15.
- Hechter, Michael (1986): *Internal Colonialism. The Celtic Fringe in British National Development 1536–1966*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- Ionescu, Luca (1904): *Județul Tulcea. Dare de seamă prezentată consiliului județean*. Bukarest: I. V. Socecu.
- Ionescu, Nicolae D. (1904): *Dobrogea în pragul veacului al XX-lea*. Bukarest: I. V. Socecu.
- Ionescu, Toma (1928): Asupra Proprietății și Colonizării în Dobrogea. In: *Dobrogea. Cincizeci de ani*, 664–678.
- Iorga, Nicolae (1918): *Droits nationaux et politiques des Roumains dans la Dobroudja*. Bukarest.
- Iorga, Nicolae (1972): *România, cum era pînă la 1918*. Bukarest: Minerva.
- Karakasidou, Anastasia N. (1997): *Fields of Wheat, Hills of Blood. Passages to Nationhood in Greek Macedonia, 1870–1990*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Kogălniceanu, Mihail (1974): *Opere*. I–V. köt. Bukarest: Editura Academiei.
- Kogălniceanu, Vasile (1910): *Dobrogea, 1895–1909. Drepturi politice fără libertăți*. Bukarest.
- Livezeanu, Irina (1995): *Cultural Politics in Greater Romania. Regionalism, Nation Building, Ethnic Struggle, 1918–1930*. Ithaca: Cornell University Press.
- Maiorescu, Titu (1903): Chestia Dobrogei. In *Epoca*, 14: 2. Bukarest.
- Manuilă, Sabin (1938): La population du Dobroudja. In *La Dobroudja Roumaine*. 420–483. Bukarest: Editura Academiei.

- Mateescu, Tudor (1986): *Păstoritul mocanilor în teritoriul dintre Dunăre și Mare*. Bukarest: Arhivele Statului.
- Muraru, Ioan és Gheorghe Iancu (szerk.) (1995): *Constituțiile Române*. Bukarest: Monitorul Oficial.
- Nagy-Talavera, Nicholas M. (1998): *Nicloae Iorga. A Biography*. Iași: The Center for Romanian Studies.
- Petresco-Comnène, Nicholas (1918): *La Dobrogea*. Paris: Payot.
- Pittard, Eugène (1917): *Roumanie, Valachie, Moldavie, Dobroudja*. Paris: Bossard.
- Roman, Ioan N. (1905): *Dobrogea și drepturile politice ale locuitorilor ei*. Constanța: Ovidiu.
- Roman, Ioan N. (1907): *Studiu asupra proprietății rurale în Dobrogea*. Constanța: Ovidiu.
- Roman, Ioan N. (szerk.) (1919): *La Dobrogea roumaine: études et documents*. Bukarest.
- Roucek, Joseph S. (1971): *Contemporary Roumania and its Problems*. New York: Arno Press.
- Sahlins, Peter (1993): *Boundaries. The Making of France and Spain in the Pyrenees*. Berkeley: University of California Press.
- Said, Edward (1979): *Orientalism*. New York: Vintage.
- Șandru, Dumitru (1940): *Mocanii în Dobrogea*. Bukarest: The Institute of National History.
- Sarry, Constantin N. (1915): *Regele Carol I, Dobrogea și Dobrogenii*. Constanța: Biblioteca Dobrogei June.
- Seton-Watson, R. W. (1922): *The Historian as a Political Force in Central Europe*. London: University of London.
- Slăvescu, Victor (1943): *Corespondența dintre Ion Ionescu de la Brad și Ion Ghica, 1848–1874*. Bukarest.
- Stanciu, Marian és Valentin Ciorbea (1980): Aspecte ale problemei agrare în Dobrogea la sfârșitul sec. XIX și începutul sec. XX. In *Anuarul Institutului „A. D. Xenopol”*, (17): 405–423.
- Statistica din România– Indicele comunelor din Dobrogea*. (1879) Bukarest.
- Sturdza, Alexandre A. C. (1902): *La Roumanie moderne comme facteur de la civilisation en Orient*. Paris: Librairie J. Rothschild.
- The Encyclopedia of Islam*. (1965) Leiden: E. J. Brill.
- Todorova, Maria (1997): *Imagining the Balkans*. Oxford: Oxford University Press.
- Trafali, Oreste (1918): *La Roumanie Transdanubiene (La Dobroudja)*. Paris.
- Ubicini, Abdolonyme (1879): La Dobroudja et le Delta du Danube. In *Revue géographique*, 246.
- Verdery, Katherine (1994): Ethnicity, Nationalism ad State-making. In *The Anthropology of Ethnicity. Beyond “Ethnic Groups and Boundaries”*. Hans Vermeulen és Cora Govers (szerk.), 30–52. Amsterdam: Het Spinhuis.
- Weber, Max (1987): Nyitott és zárt kapcsolatok. In *Gazdaság és Társadalom. A megértő szociológia alapvonalai*. 1. kötet. Erdélyi Ágnes (ford.), 68–71. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Weber, Max (1992): *Gazdaság és társadalom. A megértő szociológia alapvonalai*. 2. kötet. Erdélyi Ágnes (ford.). Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.